

Драго Боровчанин

НОР И РЕВОЛУЦИЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Сматрам да Енциклопедија Југославије треба да, на најбољи начин, одрази достигнућа науке код нас. Она, заправо, треба да представља синтетичко научно дјело највећег домета. То одмах претпоставља да прилоге за такву врсту научног дјела пишу и уређују врхунски научници из појединих области друштвеног живота. Нисам сигуран да је то обезбјеђено у оном дијелу Енциклопедије који приказује Босну и Херцеговину. Нећу се упуштати у анализирање тог проблема. Неки дискусанти прије мене већ су се освртали и на неке ауторе и њихове прилоге са тога аспекта.

Желим да се, прије свега, осврнем на онај дио у коме је обрађен народноослободилачки рат и социјалистичка револуција 1941—1945. године. На тај дио, прије мене се осврнуо и колега Хурем.

Одмах да кажем да је тај дио радио Перо Морача, еминентни познавалац историје НОР-а и револуције. И тај дио текста је, у основи, добро написан. Све најбитније из тога периода може се наћи у овом тексту. Наведени су готово сви важнији догађаји и на основу њих извучени закључци и дате доста добре оцјене. Међутим, морам констатовати да нису равномерно анализирана збивања и догађаји на свим подручјима. Највише простора је добила Босанска крајина, док су источна Босна и Херцеговина мање заступљене. Такав омјер заступљености појединих подручја би се могао и прихватити од друге половине 1942. године, када је народноослободилачка борба у Босанској крајини, стицајем низа околности, била у пуном замаху и када су збивања и догађаји на овом подручју били бројнији, односно када су постизани крупни војнички и политички успјеси. На томе подручју су основане дивизије и корпуси и Народноослободилачка војска Југославије, одржано Прво и Друго засједање АВНОЈ-а и ЗАВНОБиХ-а и постигнути многи други успјеси значајни за развој народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције на цијелом подручју Југославије. Али, када је ријеч о дизању и развоју устанка 1941. и развоју народноослободилачке борбе до половине 1942. године, онда се не би могао дати примат Босанској крајини и закључке за цијелу Босну и Херцеговину изводити на бази збивања и догађаја у томе крају.

Познато је да је 1941. године у источној Босни било формирано и дејствовало шест партизанских одреда са око 10.000 бораца, а у Херцеговини три партизанска одреда. У источној Бо-

сни је била створена велика повезана слободна територија. Од Фоче и Калиновика на југоистоку до Бијељине и Саве на сјеверу, и од Вишеграда на истоку до Добоја на сјеверозападу све је било ослобођено, сем неколико великих градова. Слободна територија је била повезана. На ослобођеној територији су били избрани сеоски, општински и срески НОО-и, оформљене команде мјеста, као војнопозадински органи власти и тако извршена потпуна организација живота на новим основама. У свим мјестима и градовима обновљене су постојеће и формиране нове занатске радионице потребне за народ и војску, основане су војне болнице за лијечење рањеника и предузете друге мјере за нормалан живот на ослобођеном подручју.

Ако се све ово има у виду, онда се не може рећи да је Врховни штаб НОПО Југославије крајем 1941. године дошао у источну Босну и да је на то подручје упутио Прву пролетерску бригаду да би тамо спријечио акције четника. Врховни штаб је превасходно дошао на то подручје што је оцијенио да тамо постоје услови за успјешно настављање борбе, а онда и сузбијање четничке најезде. Да је то тако потврђују и догађаји који су услједили. Наиме, послје тз. прве непријатељске офанзиве на слободну територију у Србији, окупаторске снаге подузимају у јануару 1942. године и другу офанзиву на слободну територију у источној Босни, с циљем да и на томе подручју разбију устаничке снаге. У припремама те офанзиве појачано је слање четника Недића и Драже Милаиловића из Србије на ово подручје, да изнутра покушају разбити устанак како би га војнички лакше сломили. Када окупаторским снагама то није пошло за руком предузете су мјере за припрему треће офанзиве, која је изведена у прољеће 1942. године на подручју источне Босне, Црне Горе и Херцеговине. Те мјере окупатора саме по себи говоре колико је устанак и НОБ-а била развијена на томе подручју и шта је тај крај представљао у то вријеме.

Та ситуација у источној Босни у Енциклопедији није адекватно приказана. Ни ситуација у Херцеговини није боље анализирана.

Није Морача боље поступио ни кад је оцјењивао ситуацију у источној Босни послје треће офанзиве у прољеће и љето 1942. године. Када каже да је »дошло до распада добровољачких и већине партизанских одреда« у источној Босни, казао је да су се на овом подручју одржала три ударна батаљона и Бирчански партизански одред, а у Херцеговини партизански одред са око 370 бораца...«. То је само дјелимично тачно. Нису била само три батаљона. То је, *de facto*, била бригада, која је до 2. августа имала назив Група ударних батаљона. Поред ова три батаљона и Бирчанског одреда, на Романији је остао један удар-

ни батаљон Романијског партизанског одреда, који је читаву 1942. годину фунгирао као организована војна формација и у децембру те године ушао у састав 6. источnobосанске бригаде. Поред тога, из Романијског партизанског одреда отишло је близу сто бораца у Прву пролетерску бригаду, а на Романији је дјеловало неколико партијских организација са више од педесет чланова. Партијска организација у Семберији је, такође, била врло јака и током 1942. године врло активно дјеловала.

Све су ово познате ствари у историографији НОР-а и револуције у Босни и Херцеговини, па мислим да их не треба посебно доказивати, што значи да аутор није довољно консултовао најновију литературу, односно остао је на својим ранијим сазнањима и сазнањима историографије из краја 60-тих и почетка 70-тих година.

Друго питање на које би желио да се осврнем јесте поглавље »Босна и Херцеговина у социјалистичкој Југославији« (стр. 215 Књига II), које је написала Редакција Енциклопедије Југославије за СР Босну и Херцеговину. Наиме, текст у овом дијелу одмах почиње чудном констатацијом да је Босна и Херцеговина »Социјалистичка федеративна република...« настала на Првом засједању ЗАВНОБиХ-а »27. 11. 1943. године« у Мркоњић-Граду. Чуди ме како се могло написати да је Босна и Херцеговина основана као Социјалистичка и федеративна република. Још ме више чуди да су аутори написали да је Прво засједање ЗАВНОБиХ-а одржано 27. новембра 1943. године. Прије свега, морали су знати да је Прво засједање ЗАВНОБиХ-а одржано 25. новембра 1943. године, а још су више морали знати да је на Првом засједању ЗАВНОБиХ-а Босна и Херцеговина формирана као федерална Босна и Херцеговина, а то значи да је она једна од федералних јединица федеративне Југославије. Босна и Херцеговина никад није ни настала, ни живјела као федеративна државна заједница.

Још једна констатација у овом дијелу текста је глупо срочена. Може се казати да је на Првом засједању ЗАВНОБиХ-а основана федерална Босна и Херцеговина у саставу федеративне Југославије, али се не може казати да се оснивање Босне и Херцеговине као федералне јединице сматра »наставком некадашње њене средњовјековне државности...«, па макар се и додало да је то »на новим социјалистичким односима«. Кад је ЗАВНОБиХ доносио одлуку да се Босна и Херцеговина конституише као федерална јединица у саставу федеративне Југославије, делегати су, истина, имали на уму да је Босна и Херцеговина имала и има своју историјско-политичку традицију, али не само на основу тога што је Босна имала своју средњовјековну државу, него што је и касније, нарочито док је била под Аустро-угарском, имала статус из кога су произлазили и одређени елементи држав-

ности. Међутим, најважнији фактори који су утицали на руководство НОП-а, па и на делегате ЗАВНОБиХ-а, да донесу одлуку о конституисању федералне Босне и Херцеговине као равноправне федералне јединице у федеративно уређеној Југославији, били су:

— на подручју Босне и Херцеговине живе три националности — Срби, Муслимани и Хрвати и више националних мањина, односно народности. Са тако измијешаним становништвом ова земља није могла бити прикључена ниједној федералној јединици, а да не дође до политичких посљедица које не би ишле у прилог ни југословенским, ни босанскохерцеговачким народима. А ни до подјеле ове земље није могло доћи, јер би то било неадекватно рјешење, с обзиром на то да би тако народи Босне и Херцеговине били поцијепани, тј. не би остали у једној јединственој државној цјелини.

— у Босни и Херцеговини су много раније биле и гајене идеје о њеној аутономији и

— народи Босне и Херцеговине су масовно учествовали у НОБ-и и револуцији и поднијели велики, може се рећи и највећи дио терета који је произлазио из потреба материјалног снабдијевања НОВ и ПОЈ у борби против окупатора и домаћих издајника.

Према томе, делегати ЗАВНОБиХ-а, кад су доносили одлуку да се Босна и Херцеговина конституише као федерална јединица, ни у подствијести нису имали идеју да треба обновити државност средњовјековне босанске државе и настављати некакав њен континуитет. Они су имали друге, принципијелније резоне, за конституисање федералних јединица у оквиру јединствене, на федеративном принципу уређене државе Југославије. Те принципе је утврдила КПЈ, а ЗАВНОБиХ их преточио у одлуку о конституисању федералне Босне и Херцеговине, након чега их је прихватио и АВНОЈ када је потврдио ту одлуку ЗАВНОБиХ-а. Ни у једном случају код конституисања федералних јединица, па ни у случају Босне и Херцеговине, није узимата у обзир чињеница да су неке од југословенских земаља биле некада феудалне државе па да их због тога треба конституисати као федералне јединице у новој Југославији.

Ево, то је неколико примједби на дио текста Енциклопедије Југославије који се односи на Босну и Херцеговину.